

اسرار الوهوب الوهوب

فهرست نویسی کتب مقدس

نوشته: بهاء الدین خرمشاهی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

در این مقاله اجمالاً به چون و چند کتب مقدسه و حتی المقدور به احصاء و استقصاء آنها می پردازیم. منظور از کتب مقدسه، کتب به اصطلاح آسمانی است که وحی منزل شمرده شود (مانند قرآن) یا در حکم آن باشد (مانند وداها و عهدین) و یا بطور کلی بی آنکه وحی باشد سنتاً از نظر

بیروان یک دین یا آیین جنبه تقدس و کانونی پیدا کرده باشد (مانند
مهابهاراتا و رامایانا و کتب مقدس شمرده شده آیین کنفوسیوس که تفصیلاً
بررسی خواهد شد) .

منظور از فهرستنویسی، تعیین شکل سرشناسه (معرف اصلی) آنها
و باز نمودن رابطه اجزاء مختلفه هر کتاب و تهیه ارجاعات لازم است.
بدین ترتیب این مقاله دارای دو بخش است: در بخش اول شقهای در شرح
و شناساندن ادیانی که کمابیش ناشناخته اند و سپس توصیف کتاب یا کتب
مقدس هر دین آمده است. در مورد اسلام، به کتب حدیث (از عامه و
خاصه) و دعا بیشتر پرداخته شد، با آنکه این کتب به معنی اخص کلمه از
حمله کتب مقدس نیستند. در بخش دوم نمونه‌های از بزرگه‌های فهرست شده
کتب مقدس و سپس معرف اصلی و کلیه ارجاعات لازم کتب مقدسه‌ای که در بخش
اول شناسانده شده، آمده است. تنظیم هر دو بخش یکسان است. و بخش
دوم اگر مبهم و مجمل بنماید می‌توان با مراجعه به بخش اول، رفع ابهام کرد.

بخش اول

طبق یک تقسیم بندی کلی می‌توان ادیان نهادی جهان را (که
دارای پیامبر یا مؤسس و کتاب یا کتب مقدس و عبادت و عبادتگاه و مراسم و
مناسک و طبقه روحانی و غیره باشند) به چهار دسته تقسیم کرد:

۱. ادیان هندی

الف. آیین هندو

ب. آیین بودا

پ. آیین جین

ت. آیین سیخها

۲. ادیان چینی و ژاپنی (و سایر کشورهای خاور دور)

الف. شاخه‌های آیین بودا

ب. آیین کنفوسیوس

پ. آیین تائو

پ. آیین شینتو

۳. ادیان سامی

الف. آیین یهود

ب. آیین مسیح

پ. آیین اسلام

۴. ادیان ایرانی

الف. آیین زرتشت

ب. آیین مانوی

بدیهی است چون این بررسی ناظر به کتب مقدس است، ادیانی (مانند مهرپرستی و آیین مزدک) که کتب مقدس مدونی نداشته‌اند مطرح نشده‌اند. همچنین فقط از ادیانی که بالنسبه ناشناخته‌ترند توصیف و تاریخچه کوتاهی داده شده است.

۱. الف - آیین هندو

رساله علم‌انسانی و مطالعات فرهنگی

بدست دادن تعریف جامع و مانع از آیین هندو دشوار است. در واقع این آیین نیز مانند آیین تائو و کنفوسیوس "دین" نیست بلکه آیین زندگی است و مفاهیم آن از حدود و شغور معمول ادیان فراترست. آیین هندو غیر از آنکه برحسب طبقه و منطقه هندوها فرق می‌کند، از دیرباز تحت تاثیر ادیان دیگر از جمله آیین زرتشت، اسلام، مسیحیت و مذاهب قبایل آسیای مرکزی و نیز آیین تائو قرار گرفته است. کهن‌ترین ریشه‌های آیین هندو در

وداهاست. بطور کلی آیین هند و مجموعه ایست وسیع و نامتجانس از نوشته‌های آسمانی و آراء گوناگون نظری و مکاتب فلسفی و افسانه‌های مقدس و اساطیری که نظم و ترتیب خلل ناپذیر آن علی‌رغم پیچیدگی و تعدد و تنوع مطالب، شگفت‌آورست.

کتاب مقدسه آیین هند و را به سه دوره تقسیم کرده‌اند: ۱. دوره ودایی (دوره وداهای چهارگانه از ۱۵۰۰ ق.م. تا تقریباً ۶۰۰ ق.م.)
 ۲. دوره برهمنی (ظهور براهماناها، آرانیکاها، اویانیشادها، از ۸۰۰ ق.م. تا ۳۰۰ ق.م.)
 ۳. دوره حماسی (تدوین حماسه‌های بزرگ مهابهاراتا، بهاگوادگیتا، رامایانا، از ۶۰۰ ق.م. تا قرن دوم میلادی)
 کتب مقدسه دوره اول و دوم را سنتاً شروتی (Shruti (وَحی، مُنزل) و کتب دوره سوم را سمیریتی (Smiriti (احادیث و اخبار) گویند.

وداها Vedas

وداها سرودهایی هستند که به زبان سانسکریت کهن نوشته شده و در چهار دفتر گردآوری شده‌اند:

۱. ریگ ودا Rigveda که کهن‌ترین سندی است که از اقوام هند و اروپایی بدست آمده است.

۲. یاجورودا Yajurveda

۳. سامودا Samaveda

۴. آتھاروادا Atharvaveda یا اتھرواودا یا اَشْرُودا

Brāhmanas

براهماناها

براهماناها یا برهمنه‌ها تفاسیری است که بر وداها نوشته شده و

راهنمای برهمنها در اجرای شعائر دینی است. (باید توجه داشت که
براهماناها هم عنوان این رسائل است و هم عنوان روحانیان کاست یا
طبقه اعلی در آیین هندو، که وظیفه اصلی اش مطالعه و تعلیم وادها
و اجرای مراسم و شعائر دینی است. برای تمایز و رفع اشتباه بهتر است
اینان را طبق رسم معمول برهمن بخوانیم. ^۱)

آرانیکاها — Aranyakas

تفسیر کنایی مراسم و شعائر مشروحه در وادهاست. آرانیکاها
به معنی کتابهای جنگلی است که برای گوشه نشینان و خلوت گزینانی که
به جنگل های دور دست پناه می بردند و در آن خلوتگاه، راهنمایی برای
انجام وظایف شرعی خود نداشتند، تدوین شده.

اوپانیشادها — Upanishads

رسالات فلسفی و عرفانی به نظم و نثر و مربوط به وادها و مبتنی
بر آنهاست که با تشیل و سئوال و جواب به جستجوی گوهر لاهوتی (آتمن یا
جان جهان) و طریق رستگاری می پردازد.

به تعبیر دیگر اوپانیشادها قسمت آخر وادها هستند و بهمین
جهت آنها را "ودانتا" یا پایان ودا خوانده اند، چه اوپانیشادها در
واقع مفز و هسته تعلیمات وادایی بشمار می آیند. بطور کلی در تقسیم بند
آثار مقدس آیین هندو، اوپانیشادها را جزء نوشته های الحاقی آرانیکاها
دانسته اند و این دسته اخیر از سوی دیگر مربوط به براهماناها است.
ولیکن بین این سه دسته از نوشته های کهن سنت هند و وجه تمایز قاطعی

۱. در ترجمه فارسی قواعد فهرستنویسی انگلو- امریکن، بجای
براهماناها، برهمنها آمده که ممکن است مایه سردرگمی فهرستنویسان شود.

از لحاظ مطالب نمی‌توان یافت چون بسیاری از مطالب براهماناها در آرانیاکاها آمده و مطالب آرانیاکاها در اویانیشادها منعکس است.

قریب ۲۰۰ اویانیشاد در دست است که دیرینه‌ترین آنها عبارتند از: ایشا، کنا، کاتها، پراشنا، مونداکا، ماندوکیا، تی تیریا، ایتاریا، چاندوکیا، بریهاد آرانیاکا، کوشیتاکی، ماهانارایانا، میتری؛ که اویانیشادهای اساسی را تشکیل می‌دهند.

در قرن ۱۱ هجری، محمد رارا شکبوه (۱۰۲۴-۱۰۶۹ ق. ۰) شاهزادهٔ بامبری هند، پنجاه اویانیشاد را از زبان سانسکریت به فارسی ترجمه کرد و آن را سیراکبر نامید. این ترجمه بعدها توسط آنکتیل دو پرون^۱ به زبان لاتین و فرانسه ترجمه شد و مغرب‌زمین برای نخستین بار از مندرجات اویانیشادها آگاه گشت.

سوتراها Sūtras

سوتراها یا سوتره‌ها، سوره‌های بسیار کوتاهی هستند که برای حفظ آثار منزل (Shruti) آیین هندو یعنی وداها، براهماناها، آرانیاکاها و اویانیشادها، و نیز بکار بستن دقیق احکام آنها نوشته شده‌اند که عبارتند از:

۱. شراوتا سوترا Shrauta Sūtra

۲. سمارتا سوترا Smarta Sūtra

الف. گریها سوترا

ب. دارما سوترا

۳. شولوا سوترا Shulva Sūtra

1. Abraham Hyacinth Anquetil-Duperron, (1731-1805)

چنانکه گفته شد در سنت هند و این آثار را که از قرن ششم قبل از میلاد تا قرن دوم میلادی تالیف یا تدوین شده اند سمیریتی Smiriti (اخبار و احادیث) می نامند تا از آثار منزله دوره ودایی و برهمنی ممتاز باشند. آثار ودایی و برهمنی (وداها، براهماناها، آرانیاگاهها و اویانیشاد) بیشتر در دسترس طبقه ممتاز برهمنان بود و مقبول و مفهوم عوام الناس نمی توانست باشد لذا به موازات (ویا بعد از) این آثار ادبیات دیگری تشکیل و تکامل یافت که همه طبقات می توانستند از آن استفاده کنند. این ادبیات عامی که در حاشیه نظام برهمنی رشد کرد سرانجام به قالب حماسه بزرگ مهابهاراتا ریخته شد، که بدون شك می توان آن را دعوای معارف کلیه معتقدات آن روزگار بشمار آورد. دیگر آثار مقدس این دوره عبارتند از: بهاگوادگیتا یا بهاگوات گیتا، پوراناها یا پورانهها، رامایانا یا راماین.

Mahabharata مهابهاراتا

حماسه مهابهاراتا یا مهاباراتا اثری است منظوم، دارای صد هزار بیت و بی گمان یکی از بزرگترین حماسه های ادبیات جهان است. و به زبان سانسکریت کلاسیک یا حماسی که اختلاف فاحشی با سانسکریت ودایی دارد نوشته شده است.

Bhagavadgita بهاگوادگیتا

یکی از مقدس ترین و شیواترین و مؤثرترین آثار مقدس آیین هندوست، که بالاخص متن مقدس آیین بهاگواتاست (مؤسس آن کریشنا ملقب به بهاگوات) این حماسه، جزئی از حماسه بزرگ مهابهاراتا شمرده می شود.

به موازات حماسه بزرگ مهابهاراتا، يك سلسله آثار اساطیری نیز پدید آمد که به پورانا معروف است و در آن افسانه های کهن و عقاید و آراء فلسفی و جهان‌شناسی منعکس است.

تعداد پوراناها سنتاً هجده است که عبارتند از: برهما، پادما، ویشنو، شیوا، بهاگواتا (با بهاگاواد گیتا مشتبه نشود) ناراداییا، مارکاندیا، اگنی، بهاویشیا، برهماویرواتا، لینگا، واراها، اسکاندا، وامانا، کورما، ماتسیا، گارودا، برهماندا.

رامایانا به انضمام مهابهاراتا (و نیز بهاگاواد گیتا) و پوراناها متون مقدس دوره حماسی آیین هندو را تشکیل می دهد. این رزمنا مه از لحاظ شیوه نگارش و مندرجات از مهابهاراتا متمایزست و از لحاظ حجم در حدود يك چهارم آن است. طبق سنت هندو، مؤلف و سراینده این حماسه والمیکی یا پالمیکی است که گویا معاصر با قهرمان این حماسه یعنی راما بوده است. رامایانا متعلق به گروه نوشته های کاویا Kavya و حماسه ساختگی است و چون یکی از اولین آثار بدیع این گونه ادبیات بشمار می آید از این رو آن را آدی کاویا یا نخستین کاویا نام نهاده اند. رامایانا اصلاً به زبان سانسکریت است و به بسیاری از لهجه های محلی هند ترجمه شده است و با عنوان وظیفه الغیضی توسط شیخ ابوالغیض مبارک دکنی به فارسی ترجمه شده است. (چاپ لکهنو)

آیین بودا، آیینی است که در قرن ششم قبل از میلاد، گوتاما بودا به میان آورد، و در واقع به صورت جوانه‌ای بود که بر درخت برومند آیین هند و روید و تا قرن یازدهم میلادی در هند بالید و سایه گسترده و سپس به سایر اقالیم آسیا کوچید یا گسترش یافت. بودا خود شاهزاده‌ای هندی بود و کهن‌ترین و مقدس‌ترین آثار بودایی به زبانهای هندی یعنی "پالی" و نوشته‌های متأخر به "سانسکریت" نگاشته شده است.

متن مقدس آیین بودا تی پتکه (به پالی) یا تری پتیاکا (به سانسکریت) است که این دو متن یعنی متن پالی و سانسکریت با یکدیگر همسان نیستند ولی از لحاظ تقسیمات کلی با یکدیگر شباهت دارند. معنای تی پتکه یا تری پتیکا، سه سبده است که به ترتیب عبارتند از: سبده سلوک، سبده تعلیم، سبده آیین برتر. از نظرگاه فهرستنویسی بهتر است اختلاف این دو متن را حفظ کنیم، و این دو روایت را بمنزلهٔ دو کتاب بگیریم تا تفاوت تلفظ عناوین سه سبده و یا بخشهای هر یک، ایجاد اشکال نکند.

تی پتکه Ti- Pitaka یا کانون پالی Pali- Canon چنانکه

گفته شد متن پالی سه سبده است و مشتمل بر سه قسمت است:

۱. دینه پتکه Vinaya Pitaka (سبده سلوک)
 ۲. سوته پتکه Sutta Pitaka (سبده تعلیم)
 ۳. ابی دمه پتکه Abhidamma Pitaka (سبده آیین برتر)
- یا دمه برتر

چنانکه گفته شد متن سانسکریت سه سیداست و مانند متن پالی - یا حفظ اختلافاتی که دارند - مشتمل بر سه قسمت است:

۱. ویناپیتاکا
۲. سوتا پیتاکا (یا سوتاپیتاکا)
۳. آبهی داماپیتاکا (یا ابهیدهاماپیتاکا)

۱. پ - آیین جین

آیین جین Jainism یکی از مذاهب باستانی هنداست که می توان گفت مانند آیین بودا، از شاخه های بدعتگرانه آیین هندو و مخصوصاً عصر ودایی است، چون سندیت آسمانی و حقایق منزل و اها را نپذیرفته است. سنتاً مؤسس این آیین را مهاویرا Mahavira (معاصر با بودا: تقریباً قرن ششم قبل از میلاد) می دانند.

آثار مقدسه مهم جین که به زبان پراکریتی نوشته شده عبارتست از:

۱. یازده آنگا Angas
۲. دوازده اوپانگا Upangas
۳. ده پراکیرنا Prakirnas
۴. شش چداسوترا Chedasutras

۱. ت - آیین سیخها

آیین سیخ Sikhism یکی از مذاهب هندی است که آمیزه ای از عقاید اسلامی و هندوست و در قرن ۱۵ میلادی توسط نانک Nanak

(نخستین گرو guru = معلم) در پنجاب تأسیس شد. این آیین مانند آیین بودایی اصلاً بر ضد استبداد روحانی برآمده، و تضيیقات ناشی از نظام طبقه‌ای هند و جنبه افراطی آداب و مناسک آیین هند و پیدایش یافت.

کتاب مقدس این آیین گرانته Granth است که آدی گرانته Adi Granth و گرانته صاحب نیز خوانده می‌شود.

۲. الف - شاخه‌های آیین بودا

۱. تراوارا Theravada که در جنوب آسیا گسترش یافته

و متن مقدس آن همان متن پالی مخصوصاً ابیدمه پتکه است.

تیره تراوارا خود را و مکتب مهم دینی فلسفه پدید آورده:

الف. وی باشیکا Vaibhashika که متن مقدسش همان ابیدمه است.

ب. سوترانتیکا Sautrantika که متن مقدسش سوتاه Suttas است.

۲. ماهایانا Mahāyāna که در شمال آسیا گسترش یافته

زن بودیسم، یکی از دنباله‌های آن در ژاپن است. متن مقدس

این شاخه نه متن پالی و نه متن سانسکرید "سه سید" است و

می‌توان گفت آمیخته‌ای از این دو همراه با اضافات دیگر است

و کلاً به دو بخش عمده تقسیم می‌شود:

الف. سوتراها Sūtras

ب. ساستراها Sastras

آیین بودای تبتی

بوداییان تبتی پیرو شاخهٔ ماهایانا هستند (که از قرن هفتم میلادی در آنجا گسترش یافته) و از قرن دهم تا شانزدهم اقدام به ترجمهٔ همهٔ متون بودایی از سانسکریت به زبان تبتی کرده‌اند که کلاً بالغ بر ۱۰۸۰۰۰ تا ۱۰۸۰۰۰۰ مجلد است (به تفاوت ویرایشها). عنوان این متون که متون مقدس بودیسم تبتی است. کنجور Kanjur یا کگیور Kagyur است.

همچنین تفاسیر بسیاری بر این آثار توسط علما و محققان هندوی نوشته شده که بالغ بر ۲۲۵ مجلد است و عنوان آنها تنجور Tenjur یا یا تنگیور Tangyur است.

۲. ب - آیین کنفوسیوس

گرچه آیین کنفوسیوس Confucianism را مسألهٔ مذهب می‌شمارند ولی کنفوسیوس (۵۵۱-۴۷۹ ق.م) هرگز مدعی پیامبری یا تأسیس دین نبوده است. از ۲۰۰۰ سال پیش آیین کنفوسیوس محترم‌ترین و مسلط‌ترین نظام فلسفی (و نه چندان دینی) چین بوده و نفوذ بی‌اندازه و سازنده‌ای در همهٔ جوانب اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، علمی، مذهبی و هنری فرهنگ چین داشته است. در این آیین، دین را مانند آموزش می‌شمارند و برای هر یک دو واژه دارند. آیین کنفوسیوس فاقد کتاب مقدس، معبد و طبقهٔ روحانی است و بیشتر طبیعت‌گرا و انسان‌گراست تا ماوراءالطبیعه‌گرا. ولی با احیاء شعائر مذهبی باستان و نفوذ بیش از حد در حیات مادی و معنوی چینیان، می‌توان آن را توسعه‌اً مذهب شمرده‌اند که شمرده‌اند.

چنانکه گفته شد آیین کنفوسیوس متن مقدس معهودی ندارد ولی سنتاً

پنج متن از متون قدیمه چین را "مقدس" می‌شمارند که عبارتند از:

۰۱ ای چینگ I Ching (شامل فلسفه و الهامات و داستانهای

عامیانه که نوعی فالنامه بشمار می‌رود).

۰۲ شو چینگ Shu Ching (که مجموعه ای از اسناد ریوانسی

است).

۰۳ شیه چینگ Shih Ching (مجموعه اشعاری از سالهای

۵۵۱-۴۹۷ ق.م. که گویند کنفوسیوس آن را گردآوری و ویرایش

کرده است).

۰۴ لی چی Lichi (در باره مراسم عبادی)

۰۵ چوئون چوئیو Ch'un Ch'iu (وقایع الایامی در باره ایالت

Lu که زادگاه کنفوسیوس است: شامل وقایع بزرگ از سال

۷۳۲ تا ۴۸۱ ق.م.)

۰۲ پ-آیین تائو

نخستین بار در قرن اول میلادی از آیین تائو Taoism بعنوان

آیین نام برده شده ولی این آیین در قرون دورتر ریشه دارد. سنتاً

لائوتسه (== لائوتزو Lao-Tzu) را که زاد و مرگش در قرن ششم ق.م.

بوده، مؤسس این آیین می‌شمارند.

آیین تائو مانند آیین کنفوسیوس، از دو هزار سال پیش تا این اواخر

(تا انقلاب چین که تعدیل شده) جزء لاینفک زندگی ملت چین بوده است

و بر تمام جنبه های فرهنگ چین از فلسفه، هنر، ادبیات و سیاست تأثیر

داشته است. در طول تاریخ چین آیین تائو، دشارش آیین کنفوسیوس

بوده و به تقویت، تکمیل و انتقاد آن پرداخته و به توسعه و دگرگونی آیین بودا در چین نیز کمک کرده است. در واقع می‌توان تمام چینیان را پیرو این آیین دانست. تکیه و تأکید آیین کنفوسیوس بیشتر بر نظام اجتماعی و تلاش معاش است، ولی آیین تائو بیشتر با حیات معنوی فردی و آرامش سروکار دارد.

یکی از دو متن مقدس آیین لائوتسه یا لائوتزو است (که نام مؤلف آن یعنی لائوتسه را بر آن نهاده‌اند که در کتب مقدس دیگر هم نظیر دارد مانند براهماناها، بهاگاواد گیتا و رامایانا و غیره) که احتمالاً در قرن چهارم قبل از میلاد تدوین شده است. نام این کتاب بعدها به تائوتسه چینگ Tao-teching یا تائوتسه کینگ تبدیل شده است و اکنون به همین عنوان شهرت دارد.

متن دیگر چوانگ - تزو Chuang-tzu (یا یاکوانگ تسه) تالیف چوانگ تزو (متوفی در حدود ۳۰۰ ق. م.) است.

۰۲. ت - آیین شینتو

آیین شینتو Shinto مجموعه عقاید و اعمال مذهبی ملی ژاپن است. این آیین مؤسس ندارد و از دیرباز ریشه‌های نشناخته‌ای در فرهنگ ژاپن دارد. همچنین فاقد متن مقدس رسمی کانونی است ولی سنتاً دو کتاب زیر را مقدس می‌شمارد:

۰۱. کوجیکی Kojiki

۰۲. نیهونگی Nihongi یا نیهون شوکی Nihon Shoki

این دو کتاب در حدود قرن هشتم میلادی نوشته شده‌اند و بیشتر محتویات ادبی و تاریخی دارند.

برای رعایت اختصار از ذکر تاریخچه این دو آیین می‌گذریم و بسه جهت آنکه تقریباً در متون مقدس اشتراک و اتفاق نظر دارند، هر دو را یکجا مطرح می‌کنیم. متن مقدس آیین یهود و مسیح، کتاب مقدس Bible یا عهدین است، با این تفاوت که یهودیت فقط عهد عتیق Old Testament را متن مقدس خود می‌داند.

اسفار مجعوله یا عهدین غیرقانونی از متون مقدس ولی غیرکانونی این دو آیین است. تلمود فقط اختصاص به یهود دارد. اینک شرح هر یک از این کتب:

کتاب مقدس یا عهدین شامل دو بخش عمده است: عهد عتیق (یا عهد قدیم) و عهد جدید. عهد عتیق را سماحه تورات می‌خوانند که درست نیست. تورات، پنج کتاب یا سفر از عهد عتیق است که به آن اسفار خصه نیز می‌گویند. برابر دانستن عهد جدید با انجیل یا اناجیل اربعه نیز نادرست است چرا که این چهار انجیل فقط چهار کتاب از ۲۷ کتاب عهد جدید است.

عهد عتیق

یا عهد قدیم، شامل ۳۹ کتاب است، که پنج کتاب نخستین آن (سفر پیدایش، سفر خروج، سفر لویان، سفر اعداد و سفر تثنیه) را اسفار خصه یا تورات می‌خوانند. (برای بقیه اسفار رجوع کنید به کتاب مقدس)

عهد جدید

شامل ۲۷ کتاب است و اناجیل اربعه، چهار کتاب نخستین آن است:

انجیل متی ، انجیل مرقس ، انجیل لوتا ، انجیل یوحنا . (برای
بقیه اسفار رجوع کنید به کتاب مقدس)

اسفار مجعوله Apocryphal books

یا عهدین غیر قانونی (از قبیل انجیل برنابا ، انجیل به رأی عبرانیان ،
انجیل عربی کودک عیسی ، انجیل مصریان و غیره) که به آنان ابوکریفا
یا ابوکریفا (پوشیده) اطلاق می شود عبارت از کتب زائدی است که به
عهد عتیق و جدید افزوده شده است .

اسفار مجعوله عهد عتیق مشتمل بر چهارده کتاب است :

- ۱ . اسد راس اول ، ۲ . اسد راس دویم ، ۳ . یهودیت ، ۵ . بقیه
- فصول کتاب استر ، ۶ . حکمت سلیمان ، ۷ . حکمت یشوع بن سیراخ ،
- ۸ . باروخ ، ۹ . اقوال سه جوان مقدس و تنه کتاب دانیال ، ۱۰ . تاریخ
- سوسنه ، ۱۱ . تاریخ انقلاب بل و ازدها ، ۱۲ . دعای منسه پادشاه
- یهودا ، ۱۳ . مکابین اول ، ۱۴ . مکابین دویم .

ابوکریفا (اسفار مجعوله) عهد عتیق سنتاً مجعول و خارج از کتب
الهییه عبرانی شمرده شده اند ، مخصوصاً که در تلمود هم زکری از آنها
نیامده است . ولی در بسیاری از ترجمه های لاتین و در تورات کاتولیک
موجودند . مجمع ترنت به الهی بودن همه آنها رأی داده است غیر از
دو کتاب اسد راس و دعای منسه . و در بعضی از نسخه های پرستان نیز
طبع شده اند .

ابوکریفای عهد جدید ، به گفته جیمز هاکس در قاموس کتاب مقدس :
" شامل تواریخ چند و اناجیل جعلی و رسائل است که بعضی از صاحبان
غرض بجهت منافع شخصی خود بهم بافته اند و بهیچوجه در ضمن کتب
الهی عهد جدید گذاشته نشده اند " .

تلمود Talmud

تلمود مجموعه* مدون شریعت شفاهی یهود به ضمیمه* تفسیرخاخامها،
در مقابل شریعت مکتوب. یهودیان مؤمن همه جا آن را معتبر
می دانند و عمدتاً مشتمل بر سه قسمت است: ۱. مشنا Mishna که متن
شریعت شفاهی و به عبری است. ۲. گمارا Gemara به زبان آرامی
که نوعی تفسیر و ذیل بر مشنا بشمار می رود. گمارا غالباً و مسامحه تلمود
نامیده می شود. قسمتهای حقوقی گمارا را هلاخا و قسمت ادبی آن را
هگادا می نامند. ۳. همچنین قسمتهائی از مجموعه* دیگر موسوم به

تسفتا Tosefta

تلمود دو روایت دارد: الف. اورشلیمی یا فلسطینی که تدوین آن
در اوایل قرن ۵ میلادی پایان یافت. ب. تلمود بابلی که در اوایل
قرن ششم فراهم شد و چون متن تلمود فلسطینی کاملاً محفوظ نمانده بود،
این متن معتبر شناخته شد. منظور از تلمود، همین تلمود بابلی است.

مدراشها Midrash

نوعی تفسیر بر کتاب مقدس است. مدراشهای معروف عبارتند از:

۱. مکیلتا Mekilta که تفسیر سفر خروج است.
۲. مدراش ها گادل Midrash ha-Gadol یا مدراش کبیر که
که تفسیر بر تواری است.
۳. سفره Sifra که تفسیر بر سفر لاویان است.
۴. سفره (غیر از سفره* فوق) که تفسیر بر سفر اعداد و سفر تثنیه
است.

- ۰۵ مدراش رباح Midrash Rabba که تفسیر بر تـواریـت و
غزل غزلهای سلیمان، کتاب روت، مراثی ارمیا نبی، کتاب
استر، و کتاب جامعه سلیمان است.
- ۰۶ تـنـحـوما Tanhuma که یکی از قدیمترین مدراشها و
و تفسیر بر تورات است.
- ۰۷ پسیکنا Pesikta که تفسیری در باب اعیاد است.
- ۰۸ مدراش شوهرتوب Shohar Tob که تفسیر بر
مزامیر است.
- ۰۹ یالکوت Yalkut که تفسیر بر تمامی عهد عتیق است.

۰۳ پ - اسلام

قرآن که با صفات مجید و کریم موصوف است و فرقان و ذکر و کتاب الله
و کلام الله نیز نامیده می شود، تنها کتاب مقدس اسلام است و تمام فرق
مسلمانان اعم از اینکه قرآن را حادث یا قدیم بدانند، آن را تماماً وحی
منزل و کلمه الهی می دانند، و ستنأ (صرف نظراً از آراء مختلفه محققان
و مورخان) خالی از فزونی و کاستی می دانند، یعنی درست همان می دانند
که بر پیامبر اسلام نازل شده و کاتبان وحی نوشته اند و جامعان صُحُف فراهم
آورده اند. تدوین قرآن بر حسب تاریخ نزول سوره ها نیست، بلکه با استثناء
فاتحه الكتاب (سوره حمد) بقیه بر حسب بلندی مدون شده اند. (والبتة
این ضابطه نیز همیشه رعایت نشده است). قرآن دارای ۱۱۴ سوره
(= فصل) است و هر سوره ای بر حسب محل یا ادرار نزول که مکه بوده باشد
یا مدینه، مکی یا مدنی است (بنا بر مشهور ۹۵ سوره مکی و ۱۹ سوره مدنی

است) . هر سوره‌ای از چندین آیه تشکیل شده است. هر آیه لزوماً يك جمله نیست، گاه ممکن است مرکب از چند جمله و گاه فقط يك کلمه و یا حتی يك حرف باشد. (مانند حروف "ص" که در ابتدای سوره "ص" (= صَاد) آمده و یا سایر فواتح که در ابتدای بعضی سوره های قرآن آمده و معنای رموزی دارد و از چند حرف تشکیل شده مانند یس، الر، طس و غیره) .
 تعداد آیات قرآن ۶۲۳۶ و مشتمل بر حدود ۸۰۰۰۰ کلمه است (جمعاً اندکی کمتر از عهد جدید) .

بعضی از سوره های قرآن دو اسم دارند از این قرار: حمد (= فاتحه الکتاب) ، توبه (= براءت) ، نحل (= نعم) ، بنی اسرائیل (= اسراء) ، فاطر (= ملائکه) ، مؤمن (= غافر) ، شوری (= حم الشریعه) ، دهر (انساء) ، نباء (= عَمَّ) ، اعمی (= عبس) ، زلزله (= زلزال) ، تبت (= ابولهب) و اخلاص (= توحید) .

قرآن تقسیم دیگری هم دارد که نسبت به تقسیم اصلی سوره‌ها، فرعی است و آن تقسیم تمامی قرآن به سی جزء و هر جزء به چهار حزب است. از این جزء، جزء سی ام موسوم به عمّ جزء (جزئی که از آغاز سوره "نہاء" یا عمّ تا پایان قرآن را دربردارد) برای ما شناخته تراست چون تا هشت ده سال پیش به صورت کتاب درسی، در مدارس خوانده می شد.

پرتال جامع علوم انسانی

تفسیر

علم تفسیر عبارت است از شرح جمله به جمله یا حتی کلمه به کلمه قرآن مجید، که از دیرباز، از صدر اسلام، سابقه دارد. ابن عباس (متوفای ۶۸ ق) اولین مفسر رسمی شعرده می شود و از آن پس مفسران عامه و خاصه

تفاسیر بسیاری نوشته‌اند و همچنین اخوان الصفا و فرق صوفیه هر یک به رأی خویش و از دیدگاه خویش دست به تفسیر قرآن زده‌اند. بعضی از مهمترین تفاسیر قدیمه عبارتند از: تفسیر طبری، تفسیر زمخشری، تفسیر فخر رازی، تفسیر بیضاوی، تفسیر مجمع البیان، تفسیر نیشابوری، تفسیر شیخ ابوالفتح رازی، تفسیر میدی، تفسیر جلالین، تفسیر عیاشی، تفسیر ابن عباس.

کتب حدیث و اخبار

این دسته کتب، مقدس به حساب نمی‌آیند، چه نه اصلاً و نه سنتاً و وحی شمرده نمی‌شوند، ولی اهمیت و تقدس آنها تالی قرآن است. حدیث یا خبر عبارتست از گفته‌ها و کارها و تقریرهایی که از پیغمبر اسلام (در نزد شیعه از معصومین) نقل شده و به نام سنت نیز خوانده می‌شود و به ضمیمه قرآن و اجماع و عقل (در نزد شیعه) یا قیاس (در نزد اهل تسنن) اصول چهارگانه فقه را تشکیل می‌دهد. نزد عامه مسلمانان، مراد از حدیث مطلق، حدیث نبوی است که گفته یا تقریر پیغمبر است. غیر از حدیث قدسی یا حدیث الهی که کلام خدا شمرده می‌شود و نه حدیث پیغمبر، منقولات از معصومین نیز نزد شیعه حدیث (و یا اخبار) خوانده می‌شود که البته غیر نبوی است. هر حدیث شامل دو قسمت است، یکی سلسله نام کسانی که آن را از یکدیگر نقل کرده‌اند تا به یکی از اصحاب پیغمبر یا تابعین برسد و اسناد نام دارد. و دیگری کلام یا عمل یا تقریر پیغمبر، که نقل شده و متن حدیث است. نه فقط در سلسله روایات اسناد، بلکه در متن احادیث نیز اشکالها و اختلافهایی هست که موضوع علم روایت و علم اخبار و آثارست. از آن جمله، آنچه راجع است به تحقیق در اجوال راویان حدیث، و اینکه آنها تا چه حد به ضبط و عدالت موصوف بوده‌اند موضوع علم رجال یا معرقه الرجال

است، و تحقیق در متن حدیث از جهت مقتضیات الفاظ و از لحاظ مناسبت با افعال و احوال پیغمبر، موضوع علمی است که درایة الحدیث یا درایه نام دارد. اقسام حدیث، هم از جهت متن، و هم از لحاظ طرق اسناد، اقسام گوناگون دارد. مثلاً از جهت متن ممکن است ناسخ باشد یا منسوخ، مشکل باشد یا مصحف، مدرج باشد یا مضطرب، از جهت اسناد ممکن است مسلسل باشد یا مسند، متصل یا منقطع، مرسل باشد یا عالی و همچنین از جهت طریق ممکن است مشهور باشد یا غریب، متواتر باشد یا آحاد و از جهت شخص راوی نیز ممکن است منکر باشد یا منفرد، متروک باشد یا موضوع.

اقسام گونه گون احادیث را بطور کلی تحت سه نوع عام می توان ذکر کرد و این سه نوع که تمام احادیث از آن سه مقوله خارج نیست عبارتند از حدیث صحیح، حدیث حسن و حدیث ضعیف. ضبط احادیث در کتب صحاح و مسانید بريك وجه و یا يك صیغه نیست.

منظور از اطاله کلام در این باب، توجه دادن فهرست نویسان به اهمیت و دقت و دشواری کار جامعان حدیث است. تا هنگامی که گفته شد مجموعه احادیث را باید زیر نام گردآورنده فهرست کرد و نه زیر نام پیامبر اسلام، مایه تعجب نشود، چه این گردآورندگان که اینهمه نقد و نظر در کار می کنند، گردآورندگان عادی نیستند. کتب حدیث، بهروایت عامه و خاصه بسیارست از جامع و مسند و اربعین و غیره.

معروفترین و معتبرترین کتب حدیث در نزد اهل تسنن عبارت از شش کتاب است موسوم به کتب سته یا صحاح سته از این قرار:

۱. الجامع الصحیح یا صحیح بخاری، تدوین: محمد بن اسماعیل البخاری (۱۹۴-۲۵۶ ق)
۲. الجامع الصحیح یا صحیح مسلم، تدوین: مسلم بن الحجاج نیشابوری (۲۰۴-۲۷۵ ق)

۰۳ سنن ابی داود تدوین : ابوداود سلیمان بن الاشعث
سجستانی (۲۰۲-۲۷۵ ق ۰)

۰۴ جامع الصحیح یا جامع ترمذی یا صاح ترمذی یا سنن ترمذی ،
تدوین : محمد بن عیسی الترمذی (۲۰۹-۲۷۹ ق ۰)

۰۵ سنن النسائی یا المجتبی یا السنن الصغیر ، تدوین :
احمد بن علی (یا به قولی احمد بن شعیب النسائی) ۱۲۵-
۳۰۳ ق ۰

۰۶ سنن ابن ماجه ، تدوین : محمد بن یزید بن ماجه قزوینی
(۲۰۹-۲۷۳ ق ۰)

صانید نیز کتب جامع حدیث انداز قبیل ، مسند الامام الاعظم ، تدوین :
ابوحنیفه ، مسند الشافعی ، تدوین محمد بن ادریس الشافعی ، و مسند
ابن حنبل و مسند امام موسی بن جعفر الکاظم و مسند ابی عوانه .
معتبرترین کتب حدیث در نزد شیعه چهار کتاب است موسوم به کتب اربعه
از این قرار :

۰۱ الکافی ، تدوین : محمد بن یعقوب کلینی ، متوفای ۳۲۹ ق ۰

۰۲ من لایحضره الفقیه ، تدوین محمد بن علی بن بابویه ، متوفای
۳۸۱ ق ۰

۰۳ تهذیب الاحکام (که در اصل شرح المعنع فی الفقه تالیف شیخ
مفید متوفای ۴۱۳ ق ۰ بوده است) ، تدوین محمد بن حسن-
الطوسی ، ۳۸۵-۴۶۰ ق ۰

۰۴ الاستبصار فیما اختلف من الاخبار ، تدوین همان شیخ طوسی .

اربعین یعنی چهل گانه، عنوان کتابهای بسیاری معمولاً شامل ۴۰ حدیث و یا ۴۰ باب در حدیث است. عناوین الاربعین یا کتاب الاربعین یا الاربعون حدیثاً نیز در مورد این گونه کتابها بکار برده شده است. این قبیل کتابها که از قدیم (ظاهراً از قرن چهارم هجری) تالیف شده در کتابهای عربی به عنوان کتب الاربعینات معروف است. بزرگانی مانند ابوبکر کلاباذی و ابو عبد الرحمن سلمی و ابونعیم اصفهانی نیز چنین تالیفی داشته اند. شیخ بهایی و مجلسی دوم وعده کثیری از علماء شیعه دارای اربعین اند.

کلمات قصار و خطب

مجموعه کلمات و گفتارهایی از بزرگان دین، مخصوصاً از خلفای راشدین و ائمه اثنی عشر. (مانند نهج البلاغه) یا از خود پیامبر که تحت عنوان نهج الفصاحه گردآوری شده.

کتب دعا و مناجات

کتبی است که دعا یا مناجات یکی از ائمه یا مقدسان یا مجموعه‌ای از آنهاست مانند: صحیفه سجادیه، دعای صباح، دعای سمات، دعای ابو حمزه ثمالی، دعای کمیل. یا مجموعه‌هایی نظیر منهج الدعوات و منهج العبادات، گردآورده علی بن موسی بن طاوس و مفاتیح الجنان، گردآورده شیخ عباس قمی و غیره.

شرح و حاشیه

گذشته از قرآن که شرح آن را تفسیر می‌نامند و ذکرش گذشت، بر سایر

کتاب احادیث و اخبار از قدیم الایام شرح و حاشیه نوشته اند (البته شرح نویسی بر متون غیر مذهبی و مخصوصاً متون فلسفی نیز سابقه و رواج تام داشته است) مانند شرح نووی بر صحیح مسلم، و یا شرح ابن ابی الحدید بر نهج البلاغه. گاه حتی بر شرح نیز شرح می نوشته اند.

۴. الف - آیین زرتشت

اوستادارای ۲۱ نسک و در پنج قسمت است: یسنا، یشتها، وندیداد، ویسپرد و خرده اوستا.

۱. یسنا، یکی از کهنترین بخشهای نامه مینوی اوستاست که هفتاد و دو بخش دارد و هر یک از این بخشها را به فارسی هات یا ها می گویند. گاتاها یا گاتها یا گاهان، هفده هات یسنا و سروده زرتشت و کهن ترین بخش اوستاست. این بخش با آنکه خود پاره ای از یسناست چون سروده خود زرتشت است ویژگی دارد و همواره جداگانه از آن نام برده و در دفتر جداگانه نوشته اند. لذا بهترست گاتاها را بخش مستقلی به حساب آوریم. از هفت هات (هات ۳۵-۴۱) یسنا نیز جداگانه نام می برند زیرا زبان آنها نزدیک به گاتاهاست جز آنکه به نثر است. مع الوصف استقلال هفت هات به اندازه گاتاها نیست و بهتر همانست که جزئی از یسنا شمرده شود.

۲. یشتها، شامل ۲۱ یشت است از قبیل آبان یشت، مهریشت، تیریشت، فروردین یشت، بهرام یشت، زامیاد یشت و غیره. هر یک از بخشها یا فصول یشتها را کرده گویند.

۳. وندیداد شامل بیست و دو فرگرد (= فصل) است.

۴. ویسپرد، فصلهای ویسپرد را مانند یشتها کرده می نامند.

کرده‌های ویسپرد را محققان به اختلاف، از ۲۴ تا ۲۷ می‌دانند.

۵. خرده اوستا، این کتاب بخش ویژه^۴ جداگانه‌ای از اوستانیست بلکه گزیده‌ایست از سراسر نامه^۵ مینوی که بنا بر سنت زرتشتیان در روزگار شاپور دوم ساسانی بوسیله^۶ از پاد مهرانسپندان موبد موبدان آن دوران از روی بخشهای گوناگون اوستا فراهم آمد. از نظرگاه این بررسی، خرده اوستا بخش مستقلی از اوستا محسوب می‌شود.

زند

زند یا زند اوستا عبارتست از مجموعه^۷ رسمی و مقبول تفسیر اوستا و همچنین خط و کتابت آن که همان پهلوی است. آنچه امروزه زند خوانده می‌شود، مقداری است از یک تفسیر رسمی اوستا که در اواخر عهد ساسانیان نزد موبدان مقبول و رسمی بوده است، آنچه از این زند امروز باقی است عبارتست از تفسیر یسنا، تفسیر ویسپرد، تفسیر وندیداد، تفسیر برخی از یشتها مانند: هرمزد یشت، بهرام یشت، و اردیبهشت یشت، و همچنین تفسیر چند نیایش و نماز و بعضی دعاهاى خرده اوستا.

پازند

پازند نباید با زند و اوستا مشتبه شود. پازند زبان پهلوی بدون هزوارش است. صورتی از تفسیر زند به نام پازند که ساده تر شده یعنی لغات آرامی و هزوارش از آن بیرون آمده و به خط اوستایی نوشته شده در دست است. آنچه امروزه از نوشته‌های پازند در دست است تفسیر برخی قطعات خرده اوستا و بقیه مجموعه اریه و رسالات گوناگون است. از جمله: پیت‌ها (توبه نامه‌ها)، آفرینگان دهمان و جز آن.

بعضی از کتب دینی پهلوی عبارتند از: دینکرت یا دینکرد تالیف آتورفرنبیع، بند هس (که بند هشن ، بند هس بزرگ ، بون دهیشنیسه ، بند هس ایرانی و زند آگاهی نیز خوانده می شود .) ارداویرافنامه (= اردای ویرافنامک ، ارتای ویراپ نامک ، ارتای ویراژنامک) زاتسپرم یا زادسپرم (زاتسپرم از فضلا و مولغان زرتشتی در دوره عباسیان و هیرید یا دستور سیرجان و کرمان . از این کتاب که به نام خود اوست گزیده‌هایی در دست است که منتخب از کتب دینی زرتشتیان در باب مبداء خیر و شر و احوال زرتشت است) . بهمن یشت ، یکی از یشتهای اوستاست . متن اوستایی آن از میان رفته و کتابی به نام زند و هومن یسن یا زند بهمن یشت در دست است . داتستان دینیک یا دادستان دینیک و مینوی خرد .

۴ . ب - آیین مانی

آیین مانی ، دینی است گنوستیک و دوگانی که مانی در قرن سوم میلادی تأسیس و تبلیغ کرد . نخستین کانون این دین در بابل بود که ملتقای ادیان گوناگون بود . مانی خود را خاتم پیامبران و دین خود را جامع تروج جهانی تر از ادیان پیشین یا معاصر می دانست ، و در نوشتن تعلیمات و آداب دین خود اهتمام تمام داشت ، و همچنین دیگران را به ترجمه آثار خود برمی انگیزت و مبلغان مذهبی به اطراف و اکناف جهان باستان می فرستاد بطوریکه در زمان حیاتش ، دامنه دینش را فراتر از مرزهای امپراطوری ساسانی گسترش داد .

مانی آثارش را ظاهراً جز یکی (شاهپورگان) به آرامی نوشته یا به لهجهٔ سریانی بابلسی. متن کامل هیچیک از این آثار امروزه در دست نیست. با کشف متون مانوی در "تورفان" (ترکستان چین) و در "الفیتوم" (مصر) آثار تقریباً اصیل و غالباً ناقصی به چندین زبان (فارسی میانه، پهلوی، سغدی، بلخی، سریانی، ترکی، چینی قبطی و...) به دست آمد. بسیاری از آنها اغلب به صورت مقاله، چاپ و ترجمه شده ولی البته هنوز آثار خطی فراوانی از متون مانوی چاپ و منتشر نشده است. بهر حال آنچه از متون مانوی در دست است (اعم از چاپ شده یا نشده یا آنهایی که در ضمن کتب دیگر مانند فهرست ابن ندیم یا آثار ابوریحان آمده یا بوجود آنها اشاره شده) از این قرار است:

۱. شاهپورگان یا شاهبوهره گان
۲. انجیل مانی یا انجیل کبیر، انجیل بزرگ، انجیل زنده، انجیل جاویدان
۳. گینزا یا کنزالاحیاء، گنجینهٔ حیات، گنجینه، کنزالحیات
۴. فرقاطیا Pragmateia یا رسالهٔ الاصل
۵. کوان
۶. کتاب اسرار یا سرالاسرار
۷. نامه ها یا رسائل
۸. کفلاپا یا کفالایا Kephalaia (که پس از مرگ مانی فراهم شده و دارای مقداری مجعولات است)
۹. خواستوانیفت Xvāstvānēft یا خستوانی (خستو = اعتراف)

۱۰. سرودها یا مزامیر یا نیایش نامه

۱۱. مواعظ

۱۲. ارژنگ یا ارتنگ یا درست تر اردنگ که معلوم نیست کتاب

مستقل و مفردی بوده یا یکی از کتابهای او (مثلاً انجیل مانی)

که مصور و مذهب شده بوده؟ بهرحال اگر ارژنگ مستقلاً

به دست آید، باید کنابی جداگانه محسوب شود.

بخش دوم

فهرست نویسی کتب مقدسه

چنانکه در مقدمه مقاله گفته شد، منظور از فهرستنویسی، تعیین معرف اصلی کتب مقدس و ذکر اجزاء و ارجاعات لازم آنهاست. و جز در چند مورد، حتی المقدور با قواعد فهرستنویسی انگلو-امریکن منطبق است. برای آنکه این بخش، تا حد ممکن مفهوم و منظم باشد و سریعاً بتوان به آن رجوع کرد، اولاً تقسیم بندی بخش اول دوباره تکرار می شود، ثانیاً معرف اصلی و ارجاعات هر کتاب یا جزئی از کتاب در داخل مستطیلهای کوچکی نوشته می شود. آنچه در گوشه راست و بالای هر مستطیل (که تقلیدی از شکل برگه های فهرستنویسی است) می آید معرف اصلی یا سرشناسه است.

۱. منظور از "حتی المقدور منطبق است" این است که بر قواعد این مجموعه در باب کتب مقدس از سه لحاظ ایراد وارد است: نخست اینکه در مورد کتاب مقدس به تفصیل تعام و در مورد سایر کتب مقدس به اجمال و ایجاز مخیل پرداخته. دوم اینکه بالمره کتب مقدس آیین های مهمی چون کنفوسیوس و تائو و همچنین مانی و غیره را از قلم انداخته. سوم: در بعضی موارد نادرست است مانند عنوان قراردادی سید هانتا برای متون چین همچنین در بعضی موارد مربوط به تلمود. و گاه نیز بسیاری مجمل و مبهم است مانند سوتراها. اگر در این مقال به ذکر همه این موارد و یا اصرار در تطبیق طابق النعل بالنعل می ورزیدیم، از این هم که هست معلق تر و نامفهوم تر می شد.

بخشهای هر کتاب و همچنین زبان هر متن با نقطه از عنوان متن اصلی جدا می‌شود. ارجاعات به تعدادی که لازم است با علامت ضربدر (x) در گوشه سمت چپ می‌آید، بدیهی است این ارجاعات را باید در برگه جداگانه و طبق قاعده، تایپ کرد. در مواردی که چند بخش از یک کتاب، خود به چندین بخش کوچکتر تقسیم می‌شده، فقط به ارائه یک نمونه اکتفا شده. بخشهای هر کتاب یا زبان ترجمه که با نقطه از سرشناسه جدا می‌شود با حروف ایرانیك و یا با کشیدن خط در زیر آنها متمایز می‌گردد.

چند قاعده

۱. معرف اصلی همه کتابهای مقدس و دینی (جز مجموعه احادیث و کتب دعای اسلامی و همچنین تفاسیر قرآن) عنوان آنهاست.
۲. هر یک از بخشهای مختلف یک کتاب مقدس که دارای عنوان خاصی باشد، به صورت عنوان فرعی به عنوان اصلی که سرشناسه یا معرف اصلی قرار گرفته اضافه می‌شود، یعنی با یک نقطه به دنبال آن می‌آید. بخشهای فرعی تر نیز به همین ترتیب با یک نقطه از عنوان کلی تر و بالنتیجه از عنوان اصلی جدا می‌شود.
۳. در مورد کتابهای مقدسی که از نظر تاریخی یا سنتی دارای نویسنده معلوم و معینی هستند، ارجاع "مؤلف. عنوان" بد هید: والمیکي "رامایانا" نگاه کنیده "رامایانا"، آتور فرنیغ، "دینکرد" نگاه کنیده "دینکرد".
۴. همواره از عنوان بخشهای کوچکتر یک کتاب، به عنوان اصلی یعنی سرشناسه، ارجاع دهید. یعنی مثلاً از عهد جدید: کتاب مقدس. عهد جدید.

۵. برای تعیین زبان کتب مقدسه، به قاعده ۱۱۰ قواعد —
 فهرست نویسی انگلو امریکن مراجعه، و زبان کتب مقدس
 را که در ذیل آن قاعده مطرح شده، مبنای مقایسه قرار دهید.
 ذیلاً نمونه‌ای از برکه‌های فهرست کتب مقدس که در مرکز خدمات کتابداری
 فهرست شده، و معرف اصلی و ارجاعات کلیه کتابهای مقدس (و مذهبی)
 که در بخش اول به تفصیل بیان شد، مشاهده می‌شود. در موارد مبهم
 به توضیحات بخش اول مراجعه کنید.

مهابهاراتا. بهاگوادگیتا. فارسی
 Mahābhārata. Bhagavadgītā. Persian
 گیتا، بهاگودگیتا. ترجمه محمدعلی موحد. تهران، بنگاه ترجمه
 و نشر کتاب، ۱۳۴۴.
 ۱۳۹ س. (انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۲۳۷، مجموعه
 آثار فلسفی، ۱)
 مر. ع. به انگلیسی، Mohammad Ali Movahhed. Bhagvad-
 Gita...
 الف. موحد، محمدعلی، ۱۳۰۳ - مترجم ب. عنوان.
 ۱۳۴۴ ۱۱۳۰ BL گاه علوم انسانی و مطالعات ۲۹۴/۵۹۲۴
 ۱۳۴۴
 مرکز خدمات کتابداری
 ۲۵۲-۱۰۱۳

کتاب مقدس . فارسی
کتاب مقدس یعنی کتب عهد عتیق و عهد جدید که از زبانهای اصلی
عبرانی و کلدانی و یونانی ترجمه شده است . [لندن] انجمن پخش
کتاب مقدسه در میان ملل [بی تا]
۱۳۸۸ ، ۴۲۱ ص . [۱۲ ص . تصویر] نقشه .

الف . عنوان .

BS۳۱۵ / ف۲

نا ۲۲۰ / ۵۶

ن ۲۷۵

۲۵۱۱-۲۵۲

مرکز خدمات کتابداری

قرآن
قرآن کریم و فهارس القرآن . به کوشش محمود رامیار . [تهران ،
امیرکبیر ، ۱۳۴۵]
۲۰۴۰ ص .

۱ . قرآن - فهرستها . ۲ . قرآن - کشف الایات . الف . رامیار ،
محمود . ب . عنوان .

BP ۵۸

۱۳۴۵

مرکز خدمات کتابداری

۲۹۲ / ۱۱

۱۳۴۵

۲۲۵۲-۲۵۱

۱. الف - آیین هندو

وداها. <u>رید</u> ودا x رگ بید x رید ودا x رگ ویده	وداها x ویده ها x بید
ودا. <u>سام</u> ودا x سام ودا x سام ویده x سام بید	ودا. <u>یاچور</u> ودا x یاچور بید x یاچور ودا x یاچور ودا
براهماناها x برهنه x برهنه x برهنه	ودا. <u>آتها</u> ودا ودا x اثرده بید x آتها ودا x آتها ودا x اثر ودا
اوپانیشد. <u>ایث</u> x ایث	اوپانیشاد x اوپنیشد x اپانیشد x اوپنیشدها
سوتراها x سوتره ها	اوپانیشد. <u>ناری</u> سرترا x سرترا

سوتراها. <u>سمارتا سوترا</u> x سمارتا سوترا x	سوتراها. <u>شوداتا سوترا</u> x شراواتا سوترا x شروتا سوترا
سوتراها. <u>سمارتا سوترا</u>. دارما سوترا x سمارتا سوترا. دارما x دارما سوترا	سوتراها. <u>سمارتا سوترا</u>. گرہیا سوترا x سمارتا سوترا. گرہیا x گرہیا سوترا
مہاہاراتا x مہاہاراتا	سوتراها. <u>شولوا سوترا</u> x شولوا سوترا
پوراناناها x پوراناها	مہاہاراتا. <u>بھاگواد گیتا</u> x بھاگواد گیتا x بگود گیتا
پوراناناها. <u>پارنا</u> x پارنا مہین سیر پوراناناہر مہدہ گمانہ	پوراناناها. برہما x برہما
رامایانا. <u>نارسی</u> و ظیفہ الفیضی x و ظیفہ الفیضی	رامایانا x رامایانہ x راماین x آدی کادیا

۱. ب۔ آئین بورا

تی پتلہ . دینہ پتلہ
 x دینہ پتلہ

تی پتلہ
 x رسید (پالی)
 x کازن پالی

تی پتلہ . ابی دمہ پتلہ
 x ابی دمہ پتلہ
 x دمہ برتر

تی پتلہ سوتہ پتلہ

تری پیتا کا . دینا پیتا کا
 x دینا پیتا کا

تری پیتا کا
 x رسید (سکت)

تری پیتا کا . آہی دامہ پیتا کا
 x آہی دامہ پیتا کا
 x اجدہا تا پیتا کا

تری پیتا کا . سوتا پیتا کا
 x سوتا پیتا کا
 x سوتتا پیتا کا

۱. پ۔ آئین جین

متون جین . آ نقاھا
 x آ نقاھا

متون جین
 x جین ، متون

متون جین . اریا نکا
x اریا نکا

متون جین . پراکیرناھا
x پراکیرناھا

متون جین . چدا سوراھا
x چدا سوراھا

۱. ت - آیین سیجھا

گرانتھ
x آری گرانته
x گرانتھ صاحب
x گرنتھ

۲. الف - شاخہ آیین پورا

سوتاھا

سوتراھا (ماہایانا)

سوراھا (ماہایانا) . لاکھا دانا را
x لاکھا دانا را

سوتراھا (ماہایانا) . پراجنیا پارامیتا
x پراجنیا پارامیتا

تینجور

x تنلیور
x تانگیور

کنجور

x کانجور
x گگیور
x کانگیور

۲. ب - آیین کنفوسیوس

شوچینگ	ای چینگ x آئی چینگ
لی چی	شیه چینگ
کنفوسیوس مکالمات	چو لئون چو شو x چون چو x شون شو

۲. پ - آیین تائو

چوانگ تزو x کوانگ تسه	تائو کینگ x تائو چینگ x لائو x لائو تزو

۲. ت - آیین شینتو

نیھونگن x نیھون شوکی	کوجیک

۳. الف رب - آیین یہود و مسیح

کتاب مقدس. <u>عہد عتیق</u> x عہد عتیق x عہد قدیم	کتاب مقدس x <u>عہدین</u>
کتاب مقدس. <u>عہد عتیق</u> <u>سفر لاویان</u> x سفر لاویان x لاویا (سفر)	کتاب مقدس. <u>عہد عتیق</u>. <u>تورات</u> x تورات x اسفار خمسہ
کتاب مقدس. <u>عہد جدید</u>. <u>انجیلا</u> x انجیلا x انجیل x اناجیل اربعہ	کتاب مقدس. <u>عہد جدید</u> x <u>عہد جدید</u>
کتاب مقدس. <u>اسفار مجبولہ</u> x اسفار مجبولہ x ابوکریفا x عہدین غیر توراتی	کتاب مقدس. <u>عہد جدید</u>. <u>انجیل متی</u> x انجیل متی
کتاب مقدس. <u>عہد جدید</u>. <u>سفر مجبولہ</u>. <u>انجیل برنابا</u> x انجیل برنابا	کتاب مقدس. <u>عہد عتیق</u>. <u>سفر مجبولہ</u>. <u>پہر اس دوم</u> x <u>پہر اس دوم</u>

کتابها مفیدیں ریڈر بہود:
تلمود و ملداشہا

تلمود اور سبھی × تلمود نسطی	تلمود × تلمود بابلی × گھارا (تلمود) × جبارہ
تلمود گھارا × گھارا	تلمود مشنا × مشنا
تلمود گھارا . <u>حعقادا</u> × <u>حعقادا</u>	تلمود گھارا . <u>صلاخا</u> × <u>صلاخا</u>
مکینتا × مدیش مکینتا	تلمود تسفا × تسفا

مدرش هاگادول سفر اعداد سفر اعداد (مدرش هاگادول)	مدرش هاگادول x هاگادول x مدرش کبر
سفره . سفر لاریان x سفر لاریان (سفره) x لاریان (سفره)	سفره x مدرش سفره
مدرش رباح x رباح	سفره . سفر اعداد x سفر اعداد (سفره)
تنخوما x مدرش تنخوما	مدرش رباح . غزل غزل های سیان x غزل غزل های سیان (مدرش)
مدرش شوهرت x شوهرت x شوهرت	پسینتا x مدرش پسینتا
	بالکوت x مدرش بالکوت

قرآن

۳. پ - اسلام

قرآن بیس

قرآن. جزء ۳۰

× جزء ۳۰ (قرآن)
× قرآن عم جزء
× عم جزء

قرآن. مُزمل. آیت ۱۰

قرآن. بقرة. آیت اللہی

× آیت اللہی
× قرآن بقرة. آیت ۲۵۶

ابوالفتح، حسین بن علی، قمر ۶۵
روض الجنان روض الجنان

قرآن. بنی اسرائیل

× بنی اسرائیل (سورہ)
× اسراء (سورہ)
× سورہ بنی اسرائیل

مسلم بن الحجاج، ۲۰۴ - ۲۶۱ ق.
الجامع الصحیح

البخاری، محمد بن اسماعیل، ۱۹۴ - ۲۵۶ ق.
الجامع الصحیح

الترمذی، محمد بن عیسیٰ، ۲۰۶ - ۲۷۹ ق.
الجامع الصحیح

ابوداؤد، سلیمان بن الأشعث، ۲۰۲ - ۲۷۵ ق.
السنن

ابن ماجه ، محمد بن يزيد ، ٢٠٩ - ٢٤٣ ق.
السنن .

النسائي ، احمد بن علي ، ٢١٥ - ٣٠٣ ق.
السنن .

ابن باريه ، محمد بن علي ، ٣٨١ ق .
من لا يخضره الفقيه .

كليبني ، محمد بن يعقوب ، ٣٢٩ ق .
الكافي .

طوسي ، محمد بن حسن ، ٣٨٥ - ٤٦٠ ق .
الاستبصار فيه اختلاف الاخبار .

طوسي ، محمد بن حسن ، ٣٨٥ - ٤٦٠ ق .
تهذيب الاحكام .

علي بن ابي طالب ، الم اول ، ٢٣ قبل الهجرة - ٤٠ ق .
نهج البلاغه .

شيخ بهائي ، محمد بن حسين ، ٩٥٣ - ١٠٢١ ق .
الربعين .

علي بن الحسين ، الم چهارم ، ٣٨ - ٩٤ ق .
الصحيفة السجادية .

محمد ، پيامبر اسلام ، ٥٣ قبل الهجرة - ١١ ق .
نهج الصفاة .

علي بن ابي طالب ، الم اول ، ٢٣ قبل الهجرة - ٤٠ ق .
[نهج البلاغه . شرح]
شرح نهج البلاغه لابن ابى الحديد .

ابن طاوس ، علي بن موسى ، ٥٨٩ - ٦٦٤ ق .
مهج الدعوات و مهج العبادات .

اوستا

- x اپستاک
- x ابستا
- x الایستاق

اوستا گاهان

- x گاهان
- x گاهان
- x گاهان

اوستا گاهانها پنجاه گاهان

- x پنجاه گاهان

اوستا یسنا

- x یسنا
- x یسنا

اوستا یسنا هفت ماه

- x هفت ماه

اوستا یسنا

- x یسنا

اوستا یسنا آبان یشت

- x آبان یشت

اوستا وندیدار

- x وندیدار

اوستا ویدیرد

- x ویدیرد

اوستا خرد اوستا

- x خرد اوستا

زند

- x متون زند
- x زند اوستا
- x اوستا (زند)
- x زند و پانزده

زند و هومن یسن

- x زند بهمن یسن
- x بهمن یسن
- x و هومن یسن

پازند x ارستا (پازند) x متون پازند	زند و نذیداد x و نذیداد (زند)
بند هس x بند هس برر x بند هس x بند هس ارای x بون دهشینه x زند آگاه	پنت ها x پازند پنت ها x تو به نامه (پازند)
زاد سپرم - برگزید x زاد سپرم x مزید ز زاد سپرم	دینکرد x دینکرت x آتورد فرنیغ - دینکرد x آتورد فرنیغ - دینکرد
داستان دینیک x داستان دینیک	اردا در اقامه x اردای ویرا نیک x اردای ویرا نیک x اردای ویرا نیک
متون مانوی - شاهپرگان x شاهپرگان x شاهپرگان	متون مانوی x مانی، متون x مانوی، متون
متون مانوی - کفلا یا x کفلا یا x کفلا یا	متون مانوی - انجیل مانی x انجیل مانی x انجیل برر x انجیل زنده x انجیل جاویدان

متون مازنی، خواسترا نیفت

خواسترا نیفت

چختوانی

متون مازنی، اردنگ

* اردنگ

[ارجامانه پد]

* اردنگ

[آید]

* ارتنگ

منابع و مآخذ

۱. اوسنا، نامهء مینوی آیین زرتشت. نگارش جلیل دستخواه، از گزارش

ابراهیم یورد اود. تهران: مروارید، ۱۳۴۳.

۲. یاشایی، ع. بودا، آیین، زندگانی، انجمن، گزارش کانون پالسی.

تهران: طهوری، ۱۳۴۷.

۳. تاواریا، جهانگیر. زبان و ادبیات پهلوی، فارسی میانه. ترجمه

س. نجم آبادی. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.

۴. شایگان، داریوش. ادیان و مکتبهای فلسفی هند. تهران،

دانشگاه تهران، ۱۳۴۶.

۵. مصاحب، فلامحسین. سرپرست. دائرة المعارف فارسی. ج ۱۰.

تهران: فرانکلین، ۱۳۴۵.

۶. هاکس، جیمز. قاموس کتاب مقدس. چاپ دوم. تهرآن :

طہوری، ۱۳۴۹.

7. *Anglo-American Cataloging Rules*. Chicago: A.L.A., 1970.
8. *Encyclopaedia Britannica*. Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1973.
9. *The Encyclopaedia of Islam*. Leiden, 1960-
10. Widengren, Geo. *Mani and Manichaeism*. Translated by Rev. Charles Kessler. London: Weidenfeld and Nicolson, 1965.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی